

Dag Solstad
Ostych
a důstojnost

Pistorius & Olšanská

Příbram 2008

Z norštiny přeložil Ondřej Vimr

Tato publikace byla vydána s laskavou finanční pomocí
Ministerstva kultury České republiky a nadace NORLA.

This translation has been published with the financial support
of the Ministry of Culture of the Czech Republic and NORLA.

Originally published under the title GENANSE OG VERDIGHET

Copyright © 1994 Forlaget Oktober A/S

Translation © Ondřej Vimr, 2008

Afterword © Ondřej Vimr, 2008

ISBN 978-80-87053-17-1

BYL TO VLASTNĚ TAKOVÝ NEUSTÁLE MÍRNĚ PODROUŠENÝ STŘEDOŠKOLSKÝ profesor po padesátce, jenž každé ráno snídal se svou již poněkud plnoštíhlou manželkou. A také dnes, jednoho říjnového pondělního rána seděl za kuchyňským stolem, trochu ho bolela hlava a ještě nevěděl, že nadešel rozhodující den jeho života. Jako každé ráno si dal záležet na tom, aby měl zářivě čistou košili, což v něm tlumilo nepříjemný pocit, jemuž se nedokázal ubránit a který pramenil z toho, že musí žít právě v této době a za těchto okolností. V tichosti doсніdal a jako už tolikrát za všechna ta léta vyhlédl z okna na ulici Jacoba Aalla. Nacházel se v Oslu, v hlavním městě Norska, kde žil a pracoval. Byl fádni znavený den, po ocelově šedém nebi se sunuly roztrhané závoje černých mračen. Vůbec bych se nedivil, kdyby začalo pršet, pomyslel si, načež si došel pro skládací deštník. Spolu s prášky proti bolení hlavy a několika knihami jej uložil do aktovky. Rozloučil se s manželkou, překvapivě srdečně, tónem, jenž působil upřímně, a tudíž ostře kontrastoval s jeho podrážděným a jejím poněkud ztrhaným výrazem ve tváři. Tak se to však odehrávalo každé ráno, s vypětím všech sil pronesl srdečné „měj se,“ jakési gesto adresované ženě, se kterou po mnoho let žil v úzkém kontaktu a s níž tím pádem jistě cítil hlubokou sounáležitost, a přestože nyní už v podstatě cítil

pouze zbytky této sounáležitosti, považoval za nezbytné každé ráno veselým a samozřejmým „měj se“ vyjádřit, že v hloubi duše chová přesvědčení o tom, že se mezi nimi nic nezměnilo, a ačkoliv oba věděli, že to ani v nejmenším neodpovídá realitě, už pro dobrý pocit se musel přimět povznést se do výšin, v nichž toto gesto přicházelo v úvahu, mimo jiné proto, že na oplátku uslyšel podobně upřímný a samozřejmý pozdrav, který v něm tišil neklid a bez něhož by se jen stěží obešel. Do školy, do Fagerborgské střední školy chodil pěšky, neboť se nacházela pouhých šest sedm minut chůze od jeho bydliště. Měl těžkou hlavu a byl mírně podrážděný, jelikož večer si dal pivo a akvavit, s akvavitem to trochu přehnal, piva bylo tak akorát, pomyslel si. S akvavitem to přehnal a teď měl hlavu jako svázanou řetězem. Po příchodu do školy zamířil rovnou do sborovny, odložil aktovku, vyňal z ní knihy, polkl tabletu proti bolesti, krátce, leč přirozeně pozdravil kolegy, kteří už za sebou měli první hodinu, a odešel učit.

Vstoupil do třídy, zavřel za sebou dveře a na stupínku se posadil za katedru u tabule, která pokrývala značnou část delší stěny. Tabule a křída. Houba. Pěťadvacet let ve službách školství. Jakmile vstoupil do třídy, žáci se honem usadili do lavic. Hledělo na něho dvacet devět mladých lidí ve věku kolem osmnácti let, a jen co je pozdravil, náležitě mu odpověděli. Z uší si vyndali sluchátka a schovali je do kapsy. Požádal je, aby si připravili školní vydání *Divoké kachny*. Znovu si uvědomil, jakou vůči němu zaujímají nepřátelskou pozici. Konec konců budiž, on ale přišel s určitým posláním, a to také splní. Mohutný odpor sálající z každého těla vnímal nejsilněji, právě když žáci byli takto ve skupině. Každý zvlášť se dokázal chovat příjemně, ale pospolu, rozmístění v lavicích, utvářeli strukturální nevraživost, namířenou proti němu a proti všemu, co reprezentuje. Navzdory tomu, že učinili vše, oč je požádal. Bez řečí si vytáhli školní vydání *Divoké kachny* a položili je na lavici. Příslušná edice ležela i před ním. Henrik Ibsen: *Divoká*

kachna. Toto pozoruhodné drama napsal Ibsen ve svých 56 letech, v roce 1884. Už je probírali celý měsíc a dostali se teprve do poloviny čtvrtého dějství, takhle to má styl, pomyslel si spokojeně. Ospalé pondělní dopoledne. Hodina norštiny, dokonce dvouhodina norštiny v maturitním ročníku na Fagerborgské střední škole. Za okny fádní znavený den. Seděl za katedrou, jak sám říkával. Žáci měli nos i oči zabořené do knížek. Někteří v lavici neseseděli, ale spíše se na ní povalovali, což ho popuzovalo, ale co nadělá. Teď hovoří, vyučuje. Polovina čtvrtého dějství. Okamžik, kdy paní Sørbyová přijde k Ekdalovým a oznamuje, že se hodlá provdat za továrníka Werleho, přítomen je i Ekdalův podnájemník doktor Relling, a četl (sám, po žácích to nežádal, občas jim to naoko nabídl, ale raději předčítal sám): „Relling (mírně rozechvělým hlasem): To přece nemůže být pravda!?! Paní Sørbyová: Ale to víte, že je to pravda.“ V tom ucítil nesnesitelné napětí, protože při četbě nabyl dojmu, že si všiml něčeho, čemu při rozboru *Divoké kachny* pozornost nikdy dřív nevěnoval.

Tohle drama Henrika Ibsena probíral s osmnáctiletými žáky v maturitním ročníku na gymnáziu už pětadvacet let a postava doktora Rellinga mu vždycky činila potíže. Nikdy dost dobře nechápal, co vlastně doktor Relling ve hře dělá. Chápal, že jeho funkcí je vynášet na světlo elementární a nepříkrášené pravdy o ostatních postavách hry a vlastně i o celé hře. Chápal ho jako Ibsenovu hlásnou troubu, ale nešlo mu do hlavy, proč tam nutně musí být. Ano, dokonce měl za to, že postava doktora Rellinga celé dílo degraduje. K čemu Ibsen potřebuje „hlásnou troubu“? Copak jeho dílo nemluví samo za sebe, uvažoval. Ale tady, tady něco je. Henrik Ibsen rozehraje vedlejší postavu doktora Rellinga, nechá jej, aby se mu rozechvěl hlas, v závorce, zrovna v okamžiku, kdy se ptá paní Sørbyové, jestli se skutečně hodlá provdat za mocného továrníka Werleho. Henrik Ibsen na okamžik Rellinga vtáhne do dramatu, které doktor jinak toliko sarkasticky komentuje. Teď to

má, uvízl v pasti trpkého osudu věčného a neúspěšného ctitele paní Sørbyové a ona se zatím dvakrát provdá, nejdříve za starého Sørbyeho a nyní za továrníka Werleho, na krátký okamžik scénu ovládne pouze a výhradně Rellingův osud. Zářný okamžik vedlejší postavy. Předtím i potom je to tentýž muž, jenž pronáší elegantní repliky, mezi nimiž figuruje i nesmrtelná věta norské literatury: „Když průměrného člověka připravíte o životní lež, připravíte ho tím i o štěstí.“

Jal se tedy vše vykládat žákům, ať už v lavicích seděli, či se na nich povalovali. Požádal je, aby si zpátky nalistovali třetí dějství, moment, kdy doktor Relling poprvé vstupuje na scénu, přečetli si příslušné repliky a pak aby nalistovali konec dějství čtvrtého (počítal s tím, že ačkoliv při výuce došli teprve do poloviny čtvrtého dějství, jsou žáci s dramatem obeznámeni od začátku do konce, protože když s ním začínali, za domácí úkol jim uložil přečíst si celou hru, načež si dovolil vycházet z toho, že úkol splnili, nehledě na to, jak žáci, ať už každý zvlášť či jako kolektiv, ve skutečnosti s danou situací naložili, opravdu neví, proč by měl žákům dělat četníka, pomyslel si a v duchu se celým (po včerejším hloubavém popíjení) poněkud zemdleným tělem pousmál), místo, kde doktor Relling pronáší dnes již nesmrtelnou repliku o životní lži, a řekl: Všimněte si, jak doktor Relling prázdně konverzuje, celou dobu, až na jedno jediné místo, a na něj jsme právě narazili. Tady máme v dramatu skutečného Rellinga, poprvé a naposledy. Žáci ho poslouchali na slovo, listovali zpět, listovali vpřed, listovali zpět na místo, které zrovna rozebírali, tedy tam, kde v dramatu poprvé a naposledy mají skutečného Rellinga. Jestli zívají? Ne, nezívají, proč by měli zívát, nebylo tu nic, nad čím by měli bezpodmínečně dávat najevo, že je třeba zívát, byla to zcela obyčejná hodina norštiny jednoho pondělního dopoledne v maturitním ročníku na Fagerborgské střední škole. Seděli a poslouchali učitelův výklad divadelní hry, která tvořila součást penza norského jazyka a literatury, hry *Divoká kachna*, pojmenované podle divoké kach-

ny, která bydlí na půdě, samozřejmě na temné půdě, někteří žáci upírali zrak do knihy, někteří hleděli z okna. Minuty pomalu odtikávaly. Učitel dále hovořil o literární postavě doktora Rellinga, jenž samozřejmě pronesl jakousi nesmrtelnou repliku v jedné hře Henrika Ibsena. Tady ho máme, řekl, jak právě uvízl v pasti trpkého osudu. Trpkého pro něj, pro nás ostatní se pohybuje na hranici směšnosti, a co teprve kdybychom proti doktoru Rellingovi obrátili jeho vlastní sarkasmus.

Ale pozor, pokračoval a prstem ukázal přímo do třídy, v několika žácích až hrklo, neboť jim nebylo příjemné, že na ně někdo takhle ukazuje, co by se stalo, kdyby tenhle výstup ve hře nebyl? Nic. Byla by úplně stejná, až na to, že by doktor Relling nepředvedl svůj rozechvělý pohled. Je tam prostě navíc. Na vývoj zápletky vůbec žádný vliv nemá, ani nikam neposouvá, jak jsme viděli, vedlejší postavu doktora Rellinga. Před svým chvějivým okamžikem i po něm je toutéž postavou s toutéž funkcí. Když tedy víme, že hru napsal mistr Henrik Ibsen, jenž postavy i scény vykresluje se vší pečlivostí a nic nepřenechá náhodě, musíme si položit otázku: Na co je Ibsenovi ve hře přebytečný výstup, v němž vedlejší postava doktora Rellinga pronese repliku „mírně rozechvělým hlasem“, a najednou tak do hry vstoupí i s celým svým osudem? Nějaký důvod to mít musí, a pakliže je výstup přebytečný, ba snad dokonce promrhaný, nemůže být důvodem nic jiného, než že Henrik Ibsen chce své vedlejší literární postavě doktora Rellinga velkolepě vzdát hold. Otázkou pak ale zůstává: Proč... V tom momentě se však rozdrnčel školní zvonek a žáci v tu ránu zbystrili, sklapli školní vydání *Divoké kachny*, zvedli se a v poklidu začali nerušeně opouštět třídu, procházejíce kolem učitele, jemuž ani v nejmenším nevěnovali pozornost, ani jeden si ho nevšímal, a jenž zůstal sedět na židli, jako jediný, a pohoršoval se nad tím, že byl přerušen uprostřed otázky.

Před deseti lety, uvědomil si, když se zvedal ze židle, by ho alespoň nechali dokončit větu. Ale dnes, jakmile začne zvonit,

sklapnou knihy a opustí třídu, sebevědomě a nenapadnutelně, neboť je mimo vši pochybnost, že školní zvonek signalizuje konec vyučování. Kdyby prohlásil, že o tom, kdy končí hodina, rozhoduje on, klidně a přesvědčivě by odvětili, že začátek a konec výuky se řídí zvoněním, tak znějí pravidla a pravidla je třeba respektovat. Pohlédli by na něho a zeptali by se: A od čeho je pak zvonění, když tu rozhodujete vy, a ne hodiny, pomyslel si, že by určitě řekli. A nepomohlo by mu, ani kdyby namítl, že účelem zvonění je upozornit učitele na konec hodiny, kdyby ho výuka zcela pohltila, a úplně by tak zapomněl, kde je a kolik je hodin. Šel do sborovny. Byl mírně podrážděný. Také proto, že na přestávku se těšil zrovna tak jako žáci, potřeboval ji stejně jako oni, unavený byl jak před výukou, tak po tři čtvrtě hodiny nepřetržitého mluvení. Potřeboval se napít vody a vzít si prášek proti bolení hlavy. Do sklenice natočil vodu z kohoutku, vylovil tabletu a spolkl ji, přičemž celou dobu uvažoval, no ale jestli já na tom teď nejsem zrovna jako doktor Relling ve hře, těžká hlava, zemdlené tělo, líná mysl, znavené končetiny, no ovšem, přesně v tomhle stavu doktor Relling pronáší své rádoby elegantní (ano, takhle je popravdě řečeno vnímá, to si musí přiznat) repliky, z nichž přinejmenším jedna se stala nesmrtelnou, a musel se v duchu pousmát. Posadil se na své místo za velkým kulatým stolem ve sborovně a zapředel hovor s kolegy: o výsledcích víkendových fotbalových zápasů atd. Jelikož učitelé pocházeli ze všech koutů Norska, byl zde každý klub první a druhé ligy zastoupen alespoň jedním zapáleným fanouškem a kdo o víkendu slavil, nikdy na to neopomněl upozornit. Sám měl želízko ve třetí lize, na špici tabulky, s každoroční nadějí na postup do ligy druhé, nicméně když někdo projevil zájem, stejně většinou jen ze slušnosti a soucitu, na což nebylo jak navázat. (Kolegyně se diskusí neúčastnily, u stolu samozřejmě také seděly, hned vedle mužů, ale jen pletly a – jak to obvykle líčil své ženě – spiklenecky se uculovaly.)

A zpátky do třídy. Ale proč by měl Ibsen své hlásné troubě

vzdávat hold? nastolil otázku dříve, než se všichni žáci vrátili do třídy, usadili se do lavic, zavřeli dveře. Nechápu to, působí to tak zbytečně, přímo nesmyslně, málem jako dramatická chyba, a proto si musíme položit otázku, do jaké míry je doktor Relling v této hře skutečně hlásnou troubou Henrika Ibsena. Doktor Relling by Ibsenovou hlásnou troubou mohl být třeba proto, aby se z toho Gregers Werle nedostal zas tak lacino. Ale dostane se z toho Gregers Werle nějak zvlášť lacino? To on požádá Hedviku, aby přinesla oběť a zastřelila divokou kachnu, takže Werle rozpoutá celou tragédii. Rozpoutá celou tragédii a zároveň si nechává záležet na tom, aby si z ní Hjalmar Ekdal odnesl ponaučení. Aby si odnesl ponaučení z tragédie, za jejíž rozpoutání nese Gregers Werle odpovědnost. Copak to nestačí? Inu, mohlo by se zdát, že ano, že ani bez doktora Rellinga by Gregers Werle nevyváznul s čistým štítem. Ale jakou má tedy doktor Relling ve hře funkci, jakou má funkci vedlejší postava, které Ibsen ještě k tomu zbytečně vzdal hold a nechal ji v chvilivém okamžiku uvíznout v pasti osudu? Ano, a když člověk čte s otevřenými očima a nesoustředí se na nic jiného než na tohle a položí si otázku: Kdy je doktor Relling nepostradatelný? je odpověď nabíledni. Na jednom místě je totiž doktor Relling zcela nepostradatelný, a to na konci posledního dějství. Požádal žáky, aby si to nalistovali, uposlechl ho a listovali vpřed, někdo rychle, někdo pomalu, všichni v ospalém světle typickém pro učebny všech norských škol. Také příslušnou pasáž nalistoval a přečetl scénu, v níž na půdě zazní výstřel. O něco později vyjde najevo, že střelila Hedvika a že rána zasáhla přímo ji. Jak se to přihodilo? Že by z popudu Gregerse Werleho šla na půdu a chtěla zastřelit poraněnou divokou kachnu, ale revolver jí uklouzl a střílela sama sebe? Strašlivé neštěstí a nesmírná tragédie, je to tak? Ne, tenhle výstřel nepadl omylem, dvanáctileté děcko namířilo zbraň proti sobě a stisklo spoušť. A aby se to všichni dozvěděli, aby ve hře nedošlo k banálnímu neštěstí, ale k otřesné tragédii, potřebuje

Ibsen postavu s dostatečnou autoritou, která může stoprocentně stanovit, k čemu došlo. Zkrátka a dobře potřebuje lékaře. Doktora Rellinga, vyrazil ze sebe a v návalu rozrušení praštil pěstí do stolu. Žáci sebou trhli, několik jich na něj nechápavě pohlédlo, pár jich dokonce svařilo obočí, neopomenul si povšimnout. Ibsen potřebuje doktora Rellinga, protože je to přirozená autorita, svědek pravdy, takže pak může napsat: „Dr. Relling (jde ke Gregersovi): Co budu živ, mě nikdo nepřesvědčí, že tenhle výstřel padl omylem. Gregers (zatím jen vyděšeně stál a křečovitě sebou škubal): Nikdo neví, jak k té hrůze došlo. Relling: Střelný prach jí opálil šaty, takže si pistoli musela přitisknout přímo k hrudi a vypálit. Gregers: Hedvika nezemřela zbytečně. Všiml jste si, jaké v něm smutek probudil silné city?“

Tady a jenom tady je doktor Relling nepostradatelný. Ve hře se objeví výhradně kvůli téhle scéně. Ale když Ibsen na konci hry potřebuje lékaře, titulovaného doktora medicíny, tak ho zkrátka nemůže nechat se objevit z ničeho nic, musíme se s ním seznámit už dřív. A tak žijeme v domnění, že ve hře figuruje coby Ibsenova „hlásná trouba“. Co on to ale vlastně dělá? No prostě v jednom kuse hru komentuje. Rozebírá ostatní postavy a popisuje děj. Ibsen ho do hry vměstnal v roli komentátora. A čím jsou si všechny komentáře doktora Rellinga podobné? Všechny se ubírají stejným směrem. Že ten a ten je hlupák, tamten byl vždycky hňup, ta a ta je naivní slepice a že ten a ten je prkenný protivný zbohatlický synáček, který trpí chorobným smyslem pro spravedlnost. Tedy prosté, cynické, vlastně banální pravdy. A tyhle banální pravdy se na postavy Ibsenova dramatu sypou za pochodu. Doktor Relling na hru hází bláto. Takže doktor Relling vůbec není Ibsenovou hlásnou troubou, je nepřitelem hry, veškeré jeho repliky mají jediný cíl: Všechno zničit, zničit celé Ibsenovo drama. Hjalmar Ekdal je podvedený tajtrlík, tak je lepší ho nechat i s rodinou na pokoji. Gregers Werle ho ale na pokoji nenechá a doktor

Relling prohlásí, že Gregers Werle je taky tajtrlík, je chorobně zahleděný sám do sebe a ostatní to mají odskákat, to jsou mimochodem moje formulace, dodal muž, jenž právě seděl za katedrou, a poněkud ostýchavě se pousmál, Gregers Werle se nezmůže na nic lepšího než kolem sebe šířit bezútešnou ubohost, kterou si měl nechat od cesty. A malá dvanáctiletá Hedvika si vezme život, Hjalmar Ekdal je pořád stejný nafoukaný hlupák a z Gregerse Werleho se vyklube studený rybí čumák, co rejdí kolem pojmu „mořské dno“, pokračoval, téměř v údivu nad sebou a svými slovy, a po smrti Hedviky myslí jen na to, jestli Hjalmar Ekdal drží smutek dost důstojně. Upřímně řečeno, na tohle téma by se dalo napsat drama! zvolal a několik žáků ho na oplátku počastovalo odmítavým úšklebkem, zatímco jiní zpola seděli v lavicích, zpola se na nich váleli, vládl skelný klid, ospalá nálada. Ne ovšem, jestli má doktor Relling pravdu, pokračoval a ztišil hlas, a doktor Relling do značné míry pravdu má, to všichni dobře vidíme, včetně Ibsena, který určitě nemůže nevědět, že doktor Relling na osoby, o nichž Ibsen píše, vyjadřuje své vlastní „názory“. Přesto Ibsen píše dál, protože něco doktor Relling *zaručeně* nepostřehl, a proto šestapadesátiletý slavný dramatik píše dál. Doktor Relling je Ibsenův antagonist. Doktor Relling versus doktor Ibsen. Henrik Ibsen píše nerušeně dál a nechá doktoru Rellingovi úplně všechno, dokonce poslední slovo mu nechá, zvolal a máchl rukama. A proč? položil vzápětí otázku, sbíraje síly. Ano, proč? Nesmíme zapomínat, že je to sice souboj doktor Relling versus doktor Ibsen, ale doktor Ibsen zároveň vymýšlí a utváří doktora Rellinga, který se vždycky objeví jen v okamžiku, kdy doktor Ibsen na papír napíše „doktor Relling“ a nechá ho pronést několik rádooby elegantních trefných hlášek, jimiž celou hru jako by cupuje. Proč to Ibsen dělá? zeptal se. Proč, no proč? zeptal se a rozhlédl se po třídě, z níž nepřicházely žádné známky odezvy, naopak nuancovaně, prostřednictvím pestré škály grimas a pozitur vyjadřovala

kompaktní neprostupnou nepřátelskou strukturu, díky níž si znovu jasně uvědomoval, že nechat se tu za katedrou unášet vlastním výkladem *Divoké kachny* a příslušné vedlejší postavy doktora Rellinga jsou hotová muka.

Což o to, že se žáci nudili, ale jak se u toho nudění tvářili ukřivděně. Že se nudili na hodině norštiny, na níž se probírá drama Henrika Ibsena, nebylo nijak zvlášť překvapivé. Konec konců to byli osmnáctiletí mladí lidé, kteří si měli osvojit základy vzdělanosti. Nedalo se počítat s tím, že se jedná o plně rozvinuté jedince. Charakterizovat je jako nezralé by tak v žádném případě nikoho nemohlo zaskočit, ani žáky samotné, ani jejich zákonné zástupce, každopádně bráno z věcného a střízlivého hlediska. Tito nezralí jedinci byli podrobeni školní docházce, aby si osvojili vědomosti o klasické norské krásné literatuře, a jeho úkolem bylo jim je vštěpovat. Vždyť proto je státním zaměstnancem. Hlavní nesnáz této úlohy však spočívala v tom, že to, co jim měl vštípit, nebyli s to pojmout. Nezralí jedinci v jinak vzrušujícím životním stádiu na rozhraní dětství a dospělosti nemají ani v nejmenším šanci pochopit *Divokou kachnu* Henrika Ibsena, jiný názor by nutně znamenal urážku starého Mistra a ostatně také každého dospělého člověka, jenž si dokázal osvojit vědomosti o společném kulturním dědictví lidstva. Proto se na tomto stupni vzdělávacího systému hovoří o žácích, nikoliv o studentech. Nejsou to studenti, kteří mají studovat, nýbrž žáci, kteří se mají učit. On je učitel, oni jsou žáci. Zároveň se teď ale nacházeli na nejvyšším stupni všeobecného vzdělání v Norsku, a tudíž bylo třeba klást jisté požadavky na kvalitu penza. Což v praxi znamenalo, že ne všechna učební látka byla přímo uzpůsobena nedozrálému intelektuálnímu a citovému životu žáků, ba často pro ně byla na příliš vysoké úrovni, takže se ve skutečnosti museli namáhat, a to nemálo, aby vůbec pochopili, co se jim vyučující snaží zprostředkovat. Panovala všeobecná shoda, že absolventi nejvyššího stupně všeobecného norského vzdělání by měli mít

jisté vědomosti o norském kulturním dědictví, dochovaném mimo jiné v podobě krásné literatury, a proto zde nyní seděl, jednoho zamračeného dopoledne ve Fagerborgské střední škole, a nanejvýš svědomitě probíral drama Henrika Ibsena. Žáci se s ním měli seznámit, ale protože se nacházelo na příliš vysoké úrovni vzhledem k jejich prozatím nezralé životní fázi, nebylo možné se vyvarovat tomu, aby se na třídu nesnášela znuďenost. Tak tomu bylo odnepaměti, bylo to nedílnou součástí cílů a povahy výuky, ano, on sám se coby žák také na hodinách norštiny na gymnáziu nudil, a jakmile o sedm let později do třídy vkročil v pozici novopečeného učitele, okamžitě z žáků vycítil tutéž znuďenost, přičemž nyní je měl učit cosi, co sám kdysi v roli žáka považoval za nudné a co, jak již bylo naznačeno, tvoří jednu z nezbytných podmínek završení všeobecného vzdělání mládeže, pročež to vyučující zkrátka a jednoduše musí pojmut za své, ano, takřka s radostí na duchu, zrovna jak to dělal přinejmenším prvních patnáct až dvacet let, po něž ve středním školství působil. Ano, nad tím, jak žáky jeho výuka nudí, se bavil a pro sebe si říkal: Jo, jo, takový je život, tak to je a tak to bude, tak má vypadat výuka na střední škole v civilizované zemi. Protože stačí si představit situaci opačnou a je záhy jasné, jak nemožné by to bylo, kdyby to nebylo, jak to je. Přestavte si, kdyby se věci měly tak, že by kulturní dědictví u dorůstajícího pokolení vzbuzovalo nezvladatelné nadšení, že by žáci vše nenasytně hltali, protože by jim to nabízelo otázky i odpovědi na to, o čem potajmu hloubají, sama o sobě krásná myšlenka, nikoliv však, když si uvědomíme realitu, a sice že máme co do činění s nezralými lidmi s poněkud zmateným, nedovyvinutým, ba v některých ohledech přímo banálním citovým a intelektuálním životem. Kdyby krásná literatura, která nám byla předána jako součást kulturního dědictví, skutečně naši mládež zasáhla na té duševní a intelektuální úrovni, na níž se naše mládež nachází, vrhlo by to, pokud by k tomu doopravdy došlo, trapné světlo na samotnou kultu-

ru, která danou krásnou literaturu nazvala „naším kulturním dědictvím“. To by totiž také znamenalo, že slohové práce, které žáci odevzdávají učiteli, inu, v tomto případě muži, jenž tohoto zamračeného, ocelově šedého pondělního dopoledne sedí za katedrou ve třídě Fagerborgské střední školy v Oslu, že tyto slohy představují skvostné literární studie, pročez by se nemohl dočkat, až dorazí domů a vrhne se na ně, ne proto, aby je opravoval, *nýbrž četl*, což mělo ke skutečnosti tak daleko, jak je jen možné, aby něco mělo daleko ke skutečnosti, ano, bylo to kdesi vysoko na horských pláních, kdesi v hájemství oblaků, mírně řečeno, a věděl to moc dobře, neboť nedomrlými intelektuálními výplody svých žáků se s maximální svědomitostí prokousával už pětadvacet let, minimálně třikrát do měsíce. Ne, literární dědictví mezi mládeží nedokázalo vzbudit nadšení a úroveň školních slohů významu literárního dědictví ne zcela odpovídala. A tak jsme se ocitli tváří v tvář skutečnosti: Když v Norsku učitel s žáky probírá drama Henrika Ibsena, vládne ve třídě všeobecná znuďenost, která se nevyhne ani samotnému učiteli. Pětadvacet let probíral téměř vždy totéž drama Henrika Ibsena a není nepravda, že se ho často zmocňoval dojem, že zas a znova přežvykuje totéž sousto. Úvodní repliky *Peera Gynta* „Lžeš, Peere!“, „Nelžu“ i s celou úvodní scénou nenašel a dával si patřičně záležet na tom, aby to dal žákům jasně najevo. Ano, takové potěšení jako dnes míval z výuky jen velmi málokdy. Z velké většiny žákům předkládal známé a z jeho pohledu elementární interpretace, které ho osobně nadchnout nijak nedokázaly. Přesto se občas přihodilo, že začal s nějakou vcelku známou tezí, např. s paralelou mezi Hjalma-rem Ekdalem a Peerem Gyntem a mezi Brandem a Gregersem Werle, a že se mu dařilo se tak dobře vyjadřovat, až se v něm opět probudil zájem o toto dvojí srovnání, najednou pocítil náhlý záchvěv inspirace, připadalo mu, že prožívá zářný okamžik, řekl cosi, na co dřív nepomyslel, to se však přihodilo jen velmi zřídkakdy. Nicméně zrovna dnes měl to štěstí. Zcela ne-

čekaně. Jo ták, teda ten doktor Relling, napadlo ho a v hloubi nitra zatajil dech, přičemž instruoval žáky, aby si nalistovali stranu 43 školního vydání *Divoké kachny*, a sám učinil totéž. Takže hlásná trouba od začátku do konce. Když vtom, právě proto, že se doktor Relling v téhle scéně na straně 43, v závorce: Mírně rozechvělým hlasem, stává součástí Ibsenova dramatu, mu došlo, že doktor Relling není jen vcelku nezajímavá hlásná trouba dramatu, protože to by se mistr Ibsen nesnižoval k tomu, aby jej nechal promluvit mírně rozechvělým hlasem a aby ho zapletl s paní Sørbyovou do podružné scény, ve které vystoupí coby dramatická postava s trpkým osudem věčného nápadníka této, ze čtenářova hlediska, nepřiliš atraktivní vdovy Sørbyové, a opět pocítil náhlý záchvěv inspirace. Avšak z podstaty věci vyplývalo, že jeho skvělé formulační schopnosti ani záchvěv inspirace nemohly žáky za žádných okolností probudit, neboť k tomu, aby mu porozuměli, neměli žáci sebemenší předpoklady. Skvělé formulační schopnosti mohly inspirovat pouze jeho, žáci ze své podstaty museli buď sedět v lavicích, nebo se na nich válet, zakoušet všední znuděnost z vyučování národní literatuře. Rdousivé znuděnosti nad lekcí norštiny se pro jednou vymanil pouze on, učitel, a proto když hodina skončila, naplnilo jej bolestné uspokojení. Jednalo se však o zcela bezvýznamné citové pohnutí, jež se týkalo pouze jeho, a ne jich, kteří přeci neměli sebemenší předpoklady k tomu, aby jim výklad působil požitok, ačkoliv mohl chovat naději, že alespoň některé přinejmenším překvapilo, do jaké míry se při tak nudném traktování hry Henrika Ibsena dokáže rozrušit. Jestli se mezi nezralou mládeží objevilo i několik jednotlivců, které to doopravdy překvapilo, bylo však v nejšířších souvislostech sice potěšitelné, leč přeci jen nepodstatné. Jeho úkolem zkrátka nebylo podávat inspirující výklad velkých literárních děl národní kultury, jeho úkolem, jemuž tato třída po určitý počet opakujících se hodin týdně v rozpětí tří let poskytovala celkový rámec, bylo zformovat tyto své nezralé žáky tak,

aby porozuměli jistým základním premisám, na nichž tento národ a tato civilizace staví a jejichž nedílnou součástí je jak on, dospělý učitel, tak oni, mladí, značně bezradní a nehotoví žáci. To právě skutečnost, že on, dospělý, velmi dobře vzdělaný muž, byl postaven do této třídy, na účet veřejné pokladny, aby v pětadvacátém roce zaměstnaneckého poměru probral jistý počet beletristických děl našeho společného kulturního dědictví, ať už to žáky nudilo, nebo ne: Právě to rozhodovalo. To rozhodovalo o tom, že jeho skrovná osoba, jeho nahodilé osobní vyzářování či nedostatek vyzářování, jeho schopnost inspirovat, či přeci jen nedostatek této schopnosti, zda tato jeho osoba zde za katedrou bude vzbuzovat autoritu, rozhodovalo to krátkodobě i dlouhodobě o zformování těch, které před něj společnost za daným účelem posadila do lavic. Proto se jej znuděnost žáků vůbec nedotýkala, ne tedy doposud, do nedávna, neboť byla zapříčiněna tou skutečností, že se jednalo o nezralé a nedostatečně vyvinuté jedince, a tuto znuděnost vnímal on i žáci (až *doteď*) jako nedostatek. Nedostatek, který se promítne do jejich budoucího života. Buď tak, že jej eliminují, nebo tak, což byl případ většiny, že se podvědomě promítne do jejich kultivovaného hovoru v podobě společensky přiznaného nedostatku dospělé osobnosti. To už mnohokrát zažil, když se například setkal se starými kamarády z gymnázia, bavili se a třeba vykládal o tom, že na univerzitě studuje norskou literaturu, to tehdy, když jim bylo těsně po dvacítce, tehdy se taky s kamarády z gymnázia scházel nejčastěji, nebo vykládal, že pracuje jako lektor na Fagerborgské střední škole a že obzvlášť velký důraz klade na výklad dramát Henrika Ibsena, a tu se stalo, že starý kamarád podotkl: Já ti nevím, na mě je Ibsen nějak moc těžký, nebo: Ty, víš, mě literatura nikdy moc netáhla, což mimo jiné vyjadřovalo jakousi lítost, ne snad osobní lítost, jelikož o literaturu a o Ibsenovo dramatické umění měli přeci zcela mizivý zájem, takže neměli důvod toho litovat, čeho by prokristapána měli litovat? Ne, že je nezbytné

vyjádřit toto politování, necítili sami za sebe, ale jakožto členové společnosti, jednalo se tedy o lítost jako nezbytný projev kultivovanosti, kterou se každá civilizovaná společnost snaží vštípit svým občanům, přičemž jak vidno v tomto případě společnost uspěla. To, že se jednotlivé rozhovory starých známých, kteří se náhodou po letech setkají, odvíjejí právě takto, a ne úplně jinak, představuje jeden ze základních kamenů, na nichž staví každá civilizovaná společnost, to už si mnohokrát říkal, hlavně v posledních letech.

Protože mládež, které tu teď, právě dnes, jednoho deštivého pondělí počátkem října, a tady, v zatuchlé učebně na Fagerborgské střední škole v hlavním městě Norska, sedí tváří v tvář, se za jeho výkladu dramatu *Divoká kachna* Henrika Ibse na nudí úplně jinak, než se nudila dřív. Nepoznával v nich svou vlastní znuděnost z gymnaziálních let, ani trochu, nepoznával ani znuděnost, která v ospalých hodinách s Henrikem Ibsenem panovala mezi žáky dřívějších ročníků, až do doby před několika málo roky. Žáci, kteří tu při vši své nezralosti dřepěli a jež nudil jeho zanícený zájem o funkci postavy doktora Rellinga v *Divoké kachně*, nechápali svou znuděnost jako přirozenou součást toho, že jsou žáci, právě naopak: to, že dnešní pondělní odpoledne zkrátka tráví tím, že se nudí na hodině norského jazyka a literatury na Fagerborgské střední škole, je pobuřovalo, a to navzdory tomu, že přeci nemohli opomíjet fakt, že jsou žáky této školy a že proto se zde nyní musejí nacházet. Žáci s mladounkými tvářičkami hebkými jako dětská prdýlka, posetými z vlastního pohledu děsnými bedřary, žáci, jejichž chaotický a nedostatečný duševní život s největší pravděpodobností překypoval představami jako vystřiženými z telenovely, byli vlastně ublížení, že se nudí, a jejich ublíženost byla namířena proti němu, protože to on, učitel, je nudil. Nejednalo se však o ublíženost, kterou by bylo možno rozehnat přátelskou replikou typu: Ale no, Cathrine, netvařte se, jako by vám někdo ubližoval! nebo: Tak se, Andersi

Christiane, aspoň snažte dělat, že vás to zajímá! Byli totiž hluboce ublížení. Ublíženost neulpěla na povrchu, pronikla až do morku, stala se převažujícím a faktickým postojem vis-à-vis jeho osobě, tedy též faktickým postojem, jež žáci zaujali, když se probíralo jedno z nejvýznačnějších dramatických děl naší literatury. Zkrátka se cítili dotčení, což se nesmělo brát na lehkou váhu. Nudit se pro ně bylo natolik nesnesitelné, že jejich těla, všechna těla ve třídě, veškeré tváře, chlapecké i dívčí, bděle i méně bdělé, žáků svědomitých i těch, co jen vsedě (či vleže) přechávali vyučování, vyjadřovaly niterné příkoří. Proč by si to měli nechat líbit? Jak dlouho si to budou muset nechat líbit? Má vůbec právo s námi takhle zacházet? Bylo mu zřejmé, že takhle nějak uvažují.

Přeci jen se však mezi nimi našlo několik tolerantnějších jedinců, kteří sice se svými spolužáky sdíleli pocit ukřivdnosti, avšak navzdory tomu se snažili povznést se nad to, čímž působili konejšivě na všechny ostatní. Měli za to, že je jen otázkou času, kdy tento způsob výkladu Ibsena zmizí v propadlišti dějin, že on je jinak řečeno zoufale staromódní, takže bude nejlepší ho prostě trpělivě snášet; a díky těmto žákům niterné příkoří ztrácelo živnou půdu ve prospěch tradičnější znuđenosti, tedy přinejmenším na oko. Přestože tím pádem celkově ospalá nálada ve třídě mohla budit dojem žoviálnosti, dobře věděl, že v podstatě není mezi svými žáky vítán, což jej samo o sobě trápilo nanejvýš asi tak, jak se lidské duše běžně může dotknout, když člověk vycítí, že někde není vítán, ale jelikož ti, mezi nimiž nebyl jako učitel vítán, žili navíc v přesvědčení, že jsou v plném právu, propadal někdy těžkým depresím, neboť si připadal jako někdo, jehož dny jsou sečteny, jakýsi beznadějný a vyčpělý, zestárlý a vyžilý učitel, a jindy zas cítil, jak v něm vztek jakoby rozdmychává odvalu. Chtěl dál stát takhle zpříma a poskytnout žákům příležitost, aby si k Ibsenovi i k dalším skvostům kulturního dědictví našli cestu, prozatím nedostatečně, avšak do budoucna jistě daleko šťastněji.

Jeho žáci zkrátka jednali s naprostou samozřejmostí. Ani na vteřinu nepochybovali o tom, že je pouze a výhradně známkou jejich dobrosrdečnosti a velkodušnosti, když na protest proti tomu, jak vyučuje, nepovstanou. Nemohou panovat pochybnosti nad jejich skálopevným přesvědčením o tom, že takhle si může dovolovat jen a jen z jejich milosti. Byl jim vydán na milost a nemilost. O tom byli jeho nevyzrálí žáci přesvědčeni, a že vůbec mohli být o něčem takovém přesvědčeni, nemohlo pramenit z toho, že žili neplnohodnotným životem na nedostatečném stupni dospělosti, nýbrž z čehosi zcela mimo ně. Nebylo tedy možné jim to klást za vinu, beztak to však pro dospělého, všestranně vzdělaného muže oplývajícího pětadvacetiletou zkušeností s výukou národní literatury byla velmi nepřijemná situace. Doktor Relling. Vedlejší postava. Samozřejmě žáci, kteří se ozvali, patřili mezi žáky nejnadanější, a vytýkali mu nejen to, že výuka je neoslovuje, nýbrž i to, že si učitel dovoluje plýtvat časem, jehož jako žáci, kteří se plně soustředí na podání výkonu u zkoušky, nemají nazbyt, a nutí je se zabývat vedlejší postavou z hlediska penza jinak relevantní hry Henrika Ibsena. Stejně tak někteří z nejbystřejších žáků argumentovali, že učitel by *mohl* podat látku zajímavěji, to by ale při výkladu musel vzít v potaz dějiny literatury, které také mají na rozvrhu. Z nich jasně vyplývá, že retrospektivní dramaturgickou vyprávěcí technikou Ibsen předznamenal detektivní román. Předznamenal detektivní román, no není to úžasné? Jim to teda úžasné připadá. Další žáci se podivovali nad tím, proč Ibsena víc nezasadí do současnosti, tak například, jestli to správně chápou, Hedvika přece spáchá sebevraždu. Proč nevyjde z toho? vždyť dneska tady máme problém, že spousta mladých lidí páchá sebevraždu. Ale učitel: Doktor Relling. Vedlejší postava. Kdyby tak učitel dokázal říct: Kdo vám nakukal, že Ibsen je starý zaprášený klasik? Vždyť je napínavý skoro jako detektivka. A pak by ukázal, v čem je Ibsen napínavý skoro jako detektivka. To by je mohlo oslovit.